
BEZDETNOŠŤ A ODKLADANIE RODENIA PRVÝCH DETÍ V KRAJINÁCH VYŠEHRADSKEJ SKUPINY¹⁾

Branislav Šprocha²⁾

CHILDLESSNESS AND THE POSTPONEMENT OF FIRST BIRTHS IN THE VISEGRAD COUNTRIES

Abstract

Fertility postponement and fertility ageing are the most important changes in demographic reproduction that have occurred in post-communist countries in Europe. This process has been found to have begun earlier and to be more dynamic in the Central European post-communist countries]. It turns out that fertility postponement has mainly affected first births. Closely related to this finding is the question of whether these maternal starts will be completed at an older age and what the total childlessness rates will be. Post-communist countries have long been among the countries in Europe with a relatively low rate of childlessness. The dynamic postponement of fertility and the first findings on the postponement transition among the affected cohorts suggest that this situation could change rapidly.

The main aim of the paper is to analyse the process of the postponement and recuperation of first-order fertility in Visegrad countries from a cohort perspective. Using the benchmark model, we identified the beginning, dynamics, and development of the postponement and recuperation measures and derived recuperation index from these measures. The results show that not only are there some differences between countries at the beginning of the postponement, but there are also differences in the extent of this postponement and in the success of subsequent recuperation at an older age. As a result, an intercohort deepening of differences in childlessness rates can be expected. The resulting scenarios indicate that Czech women could be the most successful in this respect, while in other countries childlessness can be expected to exceed 20%. The worst situation may occur in Poland.

Keywords: childlessness, first births, postponement, recuperation, V4

Demografie, 2022, **64(2): 139–157**

DOI: <https://doi.org/10.54694/dem.0302>

1) Príspevok je čiastkovým výstupom projektu VEGA 2/0064/20 Pokračujúca transformácia rodinného a reprodukčného správania na Slovensku v časovom a priestorovom aspekte.

2) Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovenská republika, Kontakt: branislav.sprocha@gmail.com

ÚVOD

Rozpad socialistického bloku priniesol celý rad bezprecedentných transformačných zmien, ktoré výrazným spôsobom ovplyvnili reprodukčné správanie mladých ľudí v tomto priestore. Náhla diskontinuita hospodárskych, spoločenských, politických a kultúrnych podmienok sa prejavila vo viac či menej dynamikom opúšťaní východoeurópskeho (socialistického) modelu reprodukcie (Sobotka, 2002, 2011). Tieto posuny je potrebné vnímať v širšom komplexe transformácie životných dráh a deštandardizácie ich jednotlivých prechodov (Elzinga – Liefbroer, 2007; Shanahan, 2010). Jedným z najčastejšie diskutovaných dopadov z hľadiska reprodukčného správania je predovšetkým výrazný pokles intenzity plodnosti a jej odkladanie do vyššieho veku (Sobotka, 2011). Nie je to však len prípad postkomunistických krajín, ale vo všeobecnosti sme v európskom priestore už dlhšie svedkami výrazných zmien v časovaní rodenia detí, a najmä materských štartov. Ako uvádzajú viacerí autori (napr. Kohler et al., 2006; Prioux, 2005) nikdy v európskej histórii sa nestávali ženy prvýkrát matkami tak neskoro, ako je tomu v súčasnosti. Toto odkladanie však ovplyvňuje nielen narodenie prvých detí, ale je úzko prepojené aj s ďalšími reprodukčnými zámermi (napr. Šťastná et al., 2019). Niektorí autori (Balbo et al., 2012; Kohler et al., 2002) preto hovoria o špecifickej tranzícii plodnosti odkladaním. Ak v zmysle Sobotku a kol. (2011a) definujeme v longitudinalnej perspektíve odkladanie, ako pokles plodnosti v mladšom veku, potom vyvstáva legitímna otázka, aká jej časť bude v ďalšej fáze reprodukčného obdobia skutočne realizovaná. Hlbšie analýzy (napr. Sobotka et al., 2011ab) tohto procesu pritom naznačujú, že práve rodenie prvých detí je odkladané v najväčšom rozsahu. V kontexte identifikovaného prudkého poklesu plodnosti (a najmä mier prvého poradia) a tiež dlhodobého zotrúvania úhrnej plodnosti hlboko pod zachovnou hranicou sa vynárajú obavy z rastúcej konečnej bezdetnosti (bližšie napr. Mills et al., 2011; Sobotka, 2009). Na túto skutočnosť už v krajinách bývalého západného bloku poukazujú viaceré štúdie (napr. Rowland, 2007; Sobotka, 2017). Tanturri a kol. (2015) dodávajú, že tento jav je možné pozorovať vo všetkých európskych krajinách bez ohľadu na ich historické, kultúrne, či socioekonomické podmienky. Súčasne s tým niektoré čiastkové výsledky tiež

poukazujú na možnosť pomerne dynamického zvyšovania ešte donedávna nízkej konečnej bezdetnosti v transformujúcich sa postkomunistických krajinách Európy (napr. Sobotka, 2005, 2006, 2017; Beaujouan et al., 2017). Vďaka tomu je problematika bezdetnosti postupne širšie diskutovaná aj v tomto priestore (napr. Hašková, 2006, 2009; Šprocha et al., 2017).

Dynamické opustenie skorého a takmer univerzálneho materstva v postkomunistických krajinách bolo podmienené celým komplexom faktorov. Najmä v prvej polovici 90. rokov išlo pravdepodobne predovšetkým o pôsobenie krízových štrukturálnych determinantov spojených s prvými fázami transformácie (napr. inflácia, nezamestnanosť, strata istôt, pokles reálnych príjmov a rast ich disparity, pokles podpory starostlivosti o deti, rastúce náklady na bývanie a pod.) (bližšie napr. Frejka, 2008; Billingsley, 2010; Rychtaříková, 2000; Kotowska et al., 2008). Spěder a Kamarás (2008) hovoria v spojitosti s týmto obdobím tiež ako o veku sociálnej anómie a inštitucionálneho vákuu. Na druhej strane s rozvojom trhových ekonomík a celkovej stabilizácie situácie začali podľa Frejku (2008) na premenu reprodukčného správania pôsobiť aj ďalšie formy štrukturálnych faktorov, ako reštrukturalizácia a rastúca súťaž na trhu práce, potreba zvyšovania kvalifikácie a flexibility, rast neistoty v zamestnaní, priamych a nepriamych nákladov na dieťa, nové možnosti budovania kariéry a pod.

Viaceri autori v kontexte významných zmien reprodukčného správania v poskomunistických krajinách strednej Európy (napr. Sobotka et al., 2003, 2008; Kotowska et al., 2008; Potančoková et al., 2008) tiež upozorňujú na pôsobenie rôznych sociálnych, kultúrnych a psychologických faktorov spojených so zmenami noriem, hodnôt a postojev k reprodukcii a rodine (rámcované najmä v druhej demografickej tranzícii, napr. van de Kaa, 1997; Lesthaeghe, 1995, 2010; Rabušić, 2001), ktoré sa postupne v tomto priestore uplatnili.

Do popredia sú tiež davané otázky spojené s možnosťou sklbenia plateného zamestnania a starostlivosti o dieťa a domácnosť, mierami tradičného rodového rozdelenia týchto rolí (McDonald, 2000). V tomto kontexte Beck (1992) a neskôr aj McDonald (2002) dopĺňajú, že v súčasnej postmodernej spoločnosti je kompatibilita jednotlivca spájaná s bezdetnosťou a neexistenciou dlhodobých záväzkov ako je rodina a deti. Na druhej strane sa však ukazuje, že prevalencia

trvalej bezdetnosti ako cielenej reprodukčnej stratégie (napr. *Kuhnt et al.*, 2017; *Miettinen – Szalma*, 2014; *Toulemon*, 1996) sa v plánoch mladých ľudí významnejšie nemení.

Aj napriek tomu, že v podstate vo všetkých postkomunistických krajinách môžeme identifikovať viac menej rovnaké transformačné zmeny podmienok, ako aj samotného reprodukčného správania, predsa len boli identifikované niektoré podstatné diferencie (*Sobotka*, 2008, 2011). *Sobotka* (2008) poukazuje, že úspešnejšie krajiny bývalého východného bloku sa v procese celospoločenskej a hospodárskej transformácie dokázali s celou inštitucionálnou štruktúrou priblížiť viac k štruktúram západnej Európy, čo generuje významné zmeny v hodnotách, životných podmienkach a reprodukčných vzoroch. Proces „westernizácie“ v týchto krajinách tak pokročil rýchlejšie ako v postkomunistických krajinách s problematickou transformáciou (*Sobotka*, 2008). To sa do značnej miery následne odzrkadľuje aj na dynamike starnutia vekového profilu plodnosti a najmä rodenia prvých detí (*Šprocha – Bačík*, 2020). Keďže proces odkladania v nich začal prebiehať skôr a prehlboval sa s väčšou dynamikou, je legitímnu otázkou, ako sa následne vo vyššom veku darí tieto odložené reprodukčné zámery realizovať. Ak sa zameriame len na deti prvého poradia, potom ide nielen o poznanie samotnej intenzity plodnosti, ale aj konečnej bezdetnosti. Práve otázka vývoja konečnej bezdetnosti v kontexte odkladania rodenia prvých detí do vyššieho veku v generačnom pohľade bude hlavným cieľom nášho príspevku. Zameriavame sa pritom na populácie, ktoré s týmto procesom začali spomedzi postkomunistických krajín najskôr. Okrem toho ich výber limituje dostupnosť potrebných údajov, čo napokon umožnilo analyzovať len populácie tzv. Vyšehradskej skupiny (Česko, Poľsko, Slovensko, Maďarsko; ďalej V4).

Ako upozorňujeme hneď v úvode a ukážu to napokon aj naše výsledky, ani v prípade populácií týchto krajín nie je možné hovoriť o rovnakom začiatku, dynamike a napokon ani dopadoch transformačných zmien. Už samotná ekonomická a čiastočne aj spoločenská a kultúrna štartovacia pozícia Česka a Maďarska bola na konci 80. rokov do určitej miery odlišná od konzervatívnejšieho (a menej sekularizovaného) Poľska a Slovenska. Tieto diferencie (najmä v 90. rokoch) prehĺbila aj následná úspešnosť

a tiež rýchlosť s akými sa dokázali jednotlivé krajiny vysporiadať s prechodom na trhovú ekonomiku. Aj keď sa to dotýkalo predovšetkým prvej polovice 90. rokov, keď napríklad inflácia v Poľsku a neskôr aj v Maďarsku dosahovala výrazne vyššiu úroveň ako v Česku (*Gillman*, 2021), nezamestnanosť naopak v Česku bola dlhodobo najpriaznivejšia a priemerná hrubá mesačná mzda, ako aj HDP na osobu boli na začiatku 90. rokov v Maďarsku a najmä v Česku vyššie (*Bykova – Grieveson*, 2021), určité diferencie v ekonomickom vývoji môžeme pozorovať až do súčasnosti (aj napriek značnej konvergencii, bližšie pozri *Grübler*, 2021). Okrem štrukturálnych rozdielov môžeme hovoriť aj o určitých diferenciách v normatívnych postojoch k niektorým otázkam týkajúcim sa rodiny a reprodukcie. V Poľsku a na Slovensku boli častejšie identifikované v tomto kontexte konzervatívne postoje, kým v Maďarsku a v Česku sa ukazovala vo viacerých otázkach spojených s rodinou a reprodukciou vyššia miera liberálnosti (pozri napr. *Chaloupková – Soukupová*, 2007; *Chaloupková – Šalamounová*, 2004).

Hlavným cieľom príspevku bude sledovať nielen vývoj konečnej bezdetnosti, odkladania a rekuperácie rodenia prvých detí, ale prostredníctvom získaných výsledkov sa pokúsime aj vytvoriť odhad možného vývoja konečnej bezdetnosti v najmladších generáciách žien (1975–1990) zasiahnutých celkovou diskontinuitou životných podmienok po roku 1989.

METODIKA PRÁCE A ZDROJE ÚDAJOV

Analýza procesu odkladania rodenia prvých detí a úrovne následnej rekuperácie vo vyššom veku v generačnej perspektíve sa opiera o metodickú konštrukciu navrhnutú *Sobotkom a kol.* (2011a). Tá vychádza z tzv. benchmark modelu, keď sa úroveň plodnosti sledovanej generácie porovnáva s vhodne zvolenou referenčnou generáciou. Keďže vychádzame z procesu odkladania plodnosti do vyššieho veku a najmä rodenia prvých detí, jeho hlavným znakom je zvyšovanie hodnôt generačného priemerného veku žien pri prvom pôrode. V kontexte toho *Sobotka a kol.* (2011a) navrhujú, aby za referenčnú generáciu bola zvolená taká, od ktorej dochádza ku kontinuálnemu (v aspoň 5 po sebe idúcich generáciách) nárastu hodnôt generačného priemerného veku pri prvom pôrode. Uvedenú podmienku spĺňali populácie Česka a Maďarska

od generácie 1960 a v prípade Slovenska a Poľska bola za referenčnú kohortu zvolená skupina žien narodených v roku 1965.

Základom pre výpočet hodnôt generačného priemerného veku žien pri narodení prvého dieťaťa, ako aj ďalších indikátorov umožňujúcich analýzu procesu odkladania a rodenia prvých detí sú generačné miery plodnosti žien podľa veku a biologického poradia narodeného dieťaťa (parity). Ich dostupnosť je značne limitujúcim faktorom pri výbere krajín vstupujúcich do analýzy. V zmysle hlavných cieľov článku sa zameriavame na postkomunistické krajiny, ktoré s procesom odkladania začali najskôr. Práve vzhľadom na potrebné vstupné údaje sa napokon náš záujem zúžil na krajiny V4. Zdrojom údajov bola medzinárodná Human Fertility Database. V prípade Slovenska sme ju doplnili o najnovšie údaje z vhodne vytriedených (vek, rok narodenia a biologické poradie) primárnych údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky (ďalej ŠÚSR) z Hlášení Obyv 2-12. Určitou limitáciou získaných výsledkov môže byť najmä v prípade Poľska neregistrovaná emigrácia žien v reprodukčnom veku. Jej určitý vplyv však nie je možné vylúčiť aj v ostatných krajinách V4.

Okrem toho pre historickú analýzu vývoja konečnej bezdetnosti v krajinách V4 a ich zasadenia do širšieho európskeho priestoru využívame informácie publikované v prácach Rowland (2007) a Sobotka (2017). Tie sú v prípade Česka a Slovenska navyše ešte doplnené o údaje pochádzajúce zo sčítania ľudu 1950 a 1961.³⁾ Využívame ich za účelom získania podrobného obrazu vývoja konečnej bezdetnosti v najstarších generáciách žien narodených od roku 1880 do roku 1910. Pre Maďarsko boli údaje o konečnej bezdetnosti pre staršie generácie konštruované zo sčítania ľudu 1970.⁴⁾ V prípade Poľska žiadnym takýmto zdrojom nedisponujeme, a preto prvý údaj o konečnej bezdetnosti pochádza pre generácie žien zo začiatku 20. rokov 20. storočia z publikácie Sobotka (2017).

Proces odkladania a rekuperácie prvých pôrodov je možné analyzovať v zmysle práce Sobotku a kol.

(2011a) prostredníctvom 4 vzájomne sa dopĺňajúcich indikátorov. Tie pre naše ciele sú viazané k plodnosti prvého poradia:

1) Miera odkladania prvých detí vyjadruje maximálnu diferenciu kumulovanej vekovo-špecifickej generačnej plodnosti prvého poradia medzi analyzovanou (a) a referenčnou kohortou (r).

$$MO^{1..a} = \sum_{x=12}^{m-1} (f_x^{1..a} - f_x^{1..r})$$

kde:

$MO^{1..a}$ predstavuje mieru odkladania rodenia prvých detí,

$f_x^{1..a}$ je vekovo-špecifická generačná miera plodnosti prvého poradia analyzovanej generácie (a) vo veku (x), $f_x^{1..r}$ je vekovo-špecifická generačná miera plodnosti prvého poradia referenčnej generácie (r) vo veku (x), m je vek, v ktorom rozdiel kumulovanej vekovo-špecifickej generačnej plodnosti prvého poradia medzi analyzovanou a referenčnou generáciou dosiaha maximálnu úroveň.

2) Miera rekuperácie predstavuje absolútny nárast mier plodnosti prvého poradia v analyzovanej generácii od veku maximálneho rozdielu s referenčnou generáciou (vek m) po koniec reprodukčného veku. Ten je štandardne definovaný 50. rokom života ženy, no keďže intenzita generačnej plodnosti vo veku nad 40 rokov je vo všeobecnosti veľmi nízka, za horný vekový interval reprodukcie sa často využívajú aj tieto nižšie veku. Napríklad Sobotka (2017) vo svojej práci hovorí v spojitosti s prvými pôrodmi o takmer konečnej úrovni plodnosti a tým aj bezdetnosti v prípade postkomunistických krajín strednej a východnej Európy vo veku 42 rokov. Aj našej práci budeme pracovať s touto vekovou hranicou. Pre mieru rekuperácie môžeme vyjadriť:

$$MR^{1..a} = \sum_{x=m}^{42} (f_x^{1..a} - f_x^{1..r})$$

3) Dát boli publikované v pramenných dielach: Sčítání lidu v Republice Československé ke dni 1. března 1950 Díl III., Plodnost žen, Praha 1957, s. 33–39; Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961. Díl I. Demografické charakteristiky obyvatelstva, Praha 1965, s. 60–61 a 70–71.

4) Údaje dostupné v databáze The Cohort Fertility and Education database (<https://cfe-database.org/database/database/>).

kde:

$MR^{1..a}$ predstavuje mieru rekuperácie generačnej plodnosti prvého poradia,

$fx^{1..a}$ je vekovo-špecifická generačná miera plodnosti prvého poradia analyzovanej generácie (a) vo veku (x), $fx^{1..r}$ je vekovo-špecifická generačná miera plodnosti prvého poradia referenčnej generácie (r) vo veku (x), m je vek, v ktorom rozdiel kumulovanej vekovo-špecifickej generačnej plodnosti prvého poradia medzi analyzovanou a referenčnou generáciou dosiahne maximálnu úroveň.

3) Konečná diferencia ($KD^{1..a}$) predstavuje celkový rozdiel v generačnej vekovo-špecifickej miere plodnosti prvého poradia medzi analyzovanou a referenčnou generáciou na konci reprodukčného veku, resp. vo veku, ktorý za tento koniec prehlásime. Môžeme ju tiež vyjadriť ako rozdiel v miere odkladania a rekuperácie:

$$MR^{1..a} = MO^{1..a} - MR^{1..a}$$

4) Index rekuperácie ($IR^{1..a}$) vyjadruje v relatívnej podobe stupeň dobiehania (rekuperácie) odloženej plodnosti prvého poradia z mladších vekových skupín. Informuje o tom, aká časť z odložených materských štartov bola vo vyššom veku v analyzovanej generácii (v porovnaní s referenčnou) realizovaná. Môžeme ho konštruovať ako pomer miery rekuperácie a miery odkladania:

$$IR^{1..a} = \frac{MR^{1..a}}{|MO^{1..a}|} \cdot 100$$

Znalosť objemu odloženej generačnej plodnosti prvého poradia v prípade najmladších transformáciou zasiahnutých generácií žien umožňuje konštruovať odhad možného vývoja konečnej plodnosti prvého poradia a tým aj úroveň konečnej bezdetnosti. Vychádzame pritom jednak zo známej poslednej hodnoty indexu rekuperácie, ktorú ponechávame pre všetky prognózované generácie v nezmenenej úrovni (konštantný scenár). Druhý scenár sa opiera o priemer vývojových zmien z posledných piatich generácií so známou hodnotou indexu rekuperácie (priemerný scenár). V ďalších dvoch scenároch modelujeme možný vývoj konečnej bezdetnosti za predpokladu

kontinuálneho medzigeneračného zvýšenia indexu rekuperácie až do poslednej prognózovanej kohorty žien (1990) o 5 resp. 10 p. b. (5 a 10 % scenár).

HISTORICKÝ VÝVOJ KONEČNEJ BEZDETNOSTI V EURÓPSKOM PRIESTORE A POSTAVENIE KRAJÍN V4

V podstate všetky analýzy historického vývoja konečnej bezdetnosti v európskom priestore (napr. *Beaujouan et al., 2017; Rowland, 2007; Sobotka, 2017*) poukazujú na výrazne vyššiu úroveň podielu bezdetných žien narodených na konci 19. a na začiatku 20. storočia. V podstate vo všetkých krajinách s dostupnými údajmi o konečnej bezdetnosti sa v týchto kohortách jej úroveň dostala nad hranicu 20 %. V prípade Rakúska, Nemecka, či Portugalska to bolo dokonca výrazne nad hranicu jednej štvrtiny (pozri *Rowland, 2007; Sobotka, 2017*). Situácia v sledovaných postkomunistických krajinách strednej Európy bola v prípade Česka a Maďarska podobná. Podľa údajov *Rowlanda (2007)* a *Sobotku (2017)* konečná bezdetnosť u žien narodených na začiatku 20. storočia dosahovala v Maďarsku približne 20 %. Detailnejšia analýza výsledkov zo sčítania ľudu z roku 1970 ukázala, že na tejto úrovni sa konečná bezdetnosť v Maďarsku pohybovala približne až do generácií zo začiatku druhého desaťročia 20. storočia.

Následne konečná bezdetnosť začala klesať, a to až pod hranicu 15 %, čo je v súlade so všeobecným trendom pozorovaným aj v ostatných európskych krajinách (pozri nižšie). Dostupnosť publikovaných údajov za Česko a Slovensko zo sčítaní 1950 až 1970 tiež umožnila detailnejší pohľad na historický vývoj konečnej bezdetnosti v týchto populáciách. V Česku sa konečná bezdetnosť žien narodených v 80. rokoch 19. storočia postupne mierne zvyšovala z približne 17 % na až takmer 20 %. V kohortách z 90. rokov už túto hranicu prekročila, pričom najvyššia zaznamenaná úroveň bola v skupine žien narodených v rokoch 1893–1898, keď dosahovala 22–23 %. Na Slovensku k rozšíreniu tak vysokej konečnej bezdetnosti nedošlo. Ako dodáva *Sobotka (2017)*, Slovensko bolo spomedzi všetkých krajín s dostupnými údajmi jediné, v ktorom sa konečná bezdetnosť nedostala nad spomínanú hranicu 20 %. V generáciách z 80. rokov 19. storočia sa podiel bezdetných žien zvýšil z približne 11 %

na necelých 13 %. K dynamickejšiemu nárastu došlo až u osôb narodených v 90. rokoch, keď konečná bezdetnosť vrcholila na 17–18 %. V oboch populáciách v generáciách z druhej polovice prvého desaťročia 20. storočia konečná bezdetnosť začala pomerne rýchlo klesať. V prípade Poľska prvé informácie o konečnej bezdetnosti pochádzajú až z generácie zo začiatku 20. rokov 20. storočia, keď dosahovala približne 13 % (Sobotka, 2017).

V kontexte vysokej konečnej bezdetnosti u žien z konca 19. a začiatku 20. storočia dodáva Morgan (1991), že tento poznatok je zaujímavý, keďže v týchto kohortách nemôžeme ešte hovoriť o širšej aplikácii efektívnych kontracepčných praktík. Jedným z dôležitých faktorov bol preto pravdepodobne častejší výskyt nevydatých (trvalo slobodných) žien a permanentný celibát spojený s nedostatkom vhodných manželských partnerov (Berrington, 2004; Miettinen et al., 2015). Išlo jednak o priame i nepriame dopady prvej svetovej vojny, keď nielenže došlo k významným stratám na životoch medzi mladými mužmi, ale vytvorili sa značné diferencie v početnosti mužov a žien na sobášnom trhu, ktoré ovplyvňovali šance žien na vydaj aj v povojnových rokoch. K tomu je potrebné tiež pripočítať aj nepriaznivé vplyvy veľkej hospodárskej krízy a čiastočne aj nízku kvalitu zdravotníckej starostlivosti (Beaujouan et al., 2016). Ako ukazujú viaceré štúdie (napr. Rowland, 2007; Sobotka, 2017), vývojové trendy konečnej bezdetnosti v európskych krajinách a najmä vo viacerých populáciách bývalého západného bloku kopírovali tvar krivky U. Najnižšia konečná bezdetnosť pritom bola identifikovaná v generáciách žien narodených koncom 30. a v 40. rokoch, teda u osôb realizujúcich svoje začiatky materských dráh v období tzv. zlatého veku rodiny (Festy, 1980).

V západnej Európe sa konečná bezdetnosť zo svojich vysokých hodnôt nad hranicou 20 % dostala v generáciách zo začiatku 40. rokov na úroveň 11 % (Anglicko a Wales) až 16 % (Írsko). Ešte nižšiu konečnú bezdetnosť zaznamenali severské štáty s minimom v Nórsku (menej ako 10 %) a maximom vo Fínsku (viac ako 14 %). Smerom k mladším generáciám však Rowland (2007) i Sobotka (2017) poukazujú na nástup rastového trendu. Platí pritom, že v severnej Európe (s výnimkou Fínska) zostala konečná bezdetnosť aj napriek tomu hlboko pod hra-

nicou 15 %, kým v krajinách západnej Európy okrem Francúzska sú v podstate všetky štáty už tesne pod úrovňou 20 % (bližšie pozri Sobotka, 2017).

Jednoznačne najvyššiu konečnú bezdetnosť v európskom priestore môžeme identifikovať v nemecky hovoriacich krajinách (Rakúsko, Švajčiarsko, Nemecko) a v najmladších generáciách s ukončenou reprodukciou aj v populáciách južnej Európy. Určitý rozdiel medzi nimi je však v začiatku nárastu konečnej bezdetnosti. V nemecky hovoriacich krajinách došlo k pomerne prudkému zvyšovaniu konečnej bezdetnosti už u žien narodených v 50. a 60. rokoch. V prípade samotného Nemecka však nesmieme zabúdať na existujúce značné rozdiely medzi východnou a západnou časťou. Vo všeobecnosti pritom platilo, že populácia žien z bývalého NDR dosahovala nižšiu konečnú bezdetnosť (pozri napr. Kreyenfeld – Konietzka, 2017). Ako ukazujú údaje Sobotku (2017) v generáciách z konca 60. rokov konečná bezdetnosť v Nemecku prekročila hranicu 23 %, kým u žien zo začiatku 40. rokov dosahovala len približne 11,5 %. Obdobný vývoj môžeme vidieť tiež v Rakúsku (nárast z 12,5 % kohorta 1940 na 19 % v generácii zo začiatku 70. rokov) a vo Švajčiarsku (z minima 15,5 % na približne 22 % v polovici 60. rokov). Ako však Sobotka (2017) dopĺňa, Švajčiarsko sa spolu s niektorými vyššie spomenutými populáciami radí do skupiny, kde u najmladších generácií identifikujeme mierny pokles konečnej bezdetnosti.

Opätovný nárast konečnej bezdetnosti v juhoeurópskych krajinách je spájaný až so skupinami žien narodenými v 60. rokoch. Z minimálnej úrovne 11–12 % v generáciách zo začiatku 50. rokov sa bezdetnosť v Španielsku a Taliansku dostala až k hranici 21 % u žien narodených v prvej polovici 70. rokov. Určitou výnimkou v tomto priestore je Portugalsko, ktorého konečná bezdetnosť sa v generáciách z druhej polovice 60. rokov pohybovala na úrovni 12–13 % (bližšie Sobotka, 2017).

Ako sme už naznačili vyššie, pokles konečnej bezdetnosti smerom k mladším generáciám bolo možné identifikovať aj v postkomunistických krajinách. Podľa údajov Sobotku (2017), najnižšiu úroveň pritom dosahovala u žien narodených v 50. rokoch. Tento jav bol pravdepodobne podmienený celým komplexom vonkajších a vnútorných faktorov demografickej reprodukcie formujúcich špecifické črty socialistického

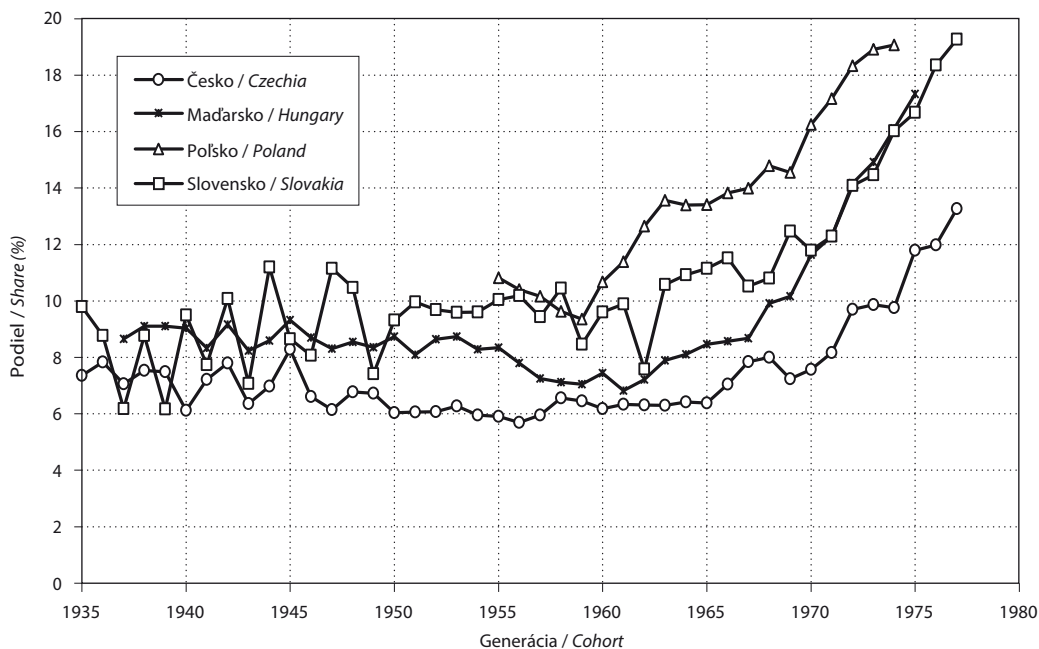
modelu. Skorá a takmer univerzálna sobášnosť (v prípade Česko-Slovenska pozri napr. *Rychtaříková, 1995; Fialová, 1992, 2006; Šprocha, 2021*; v Maďarsku napr. *Spéder – Kamarás, 2008*), problematická dostupnosť modernej antikoncepcie, slabá informovanosť o plánovaní rodiny a uvoľnenie predmanželskej sexualitavyiedli tiež ku skorému začiatku materských dráh, keď často k počatiu dochádzalo ešte pred vstupom do manželstva. Špecifická vzdelanostná politika v kombinácii s umiestňovaním do zamestnania a v podstate neexistujúcou nezamestnanosťou a platovou nivelizáciou, pri prehlbujúcej sa podpore mladých rodín s deťmi nevytvárali žiadne výraznejšie dôvody prečo by mladí ľudia mali odkladať svoje reprodukčné zámery (bližšie *Sobotka, 2011*). Navyše práve v 70. a začiatkom 80. rokov, kedy väčšina žien z 50. rokov bola vo veku najčastejšieho začiatku reprodukčných dráh, došlo v socialistickom bloku k prehlbovaniu pronatalitných opatrení a formovaniu pozitívnej populačnej klímy. Samotná úroveň konečnej bezdetnosti sa po-

tom v prípade Bieloruska, Bulharska, Česka a Ruska dostala až na hranicu 5–6%, kým najvyššiu úroveň (9–10%) spomedzi postkomunistických krajín dosahovala v Estónsku, Rumunsku a na Slovensku (bližšie *Sobotka, 2017*).

Rozpad východného bloku a s ním aj celého komplexu externých podmienok socialistického režimu reprodukcie prispel najmä v krajinách V4 (pozri napr. *Fiala et al., 2018; Kotowska et al., 2008; Potančoková et al., 2008; Rychtaříková, 2018; Spéder – Kamarás, 2008*) a tiež v Slovinsku a NDR k rýchlemu nástupu a dynamickému šíreniu transformačných zmien (bližšie napr. *Sobotka, 2008*). K nim patrí aj práve proces odkladania rodenia detí a najmä prvých detí do vyššieho veku. To pravdepodobne prispelo k významnému zvyšovaniu podielu bezdetných žien, ktorý môžeme identifikovať v generáciách z konca 60. a začiatku 70. rokov. Podľa výpočtov *Sobotku (2017)* sa vo viacerých krajinách (Chorvátsko, Rumunsko, Slovinsko, Slovensko, Estónsko) dostala v týchto

Obr. 1: Podiel bezdetných žien v krajinách V4, generácia 1935–1977

Proportion of childless women in V4 countries, cohort 1935–1977

Pozn.: Hodnoty konečnej bezdetnosti pre najmladšie kohorty sú vo veku 42 rokov.

Note: Cohort childlessness for the youngest cohorts is at the age 42 years.

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

kohortách konečná bezdetnosť už výraznejšie nad hranicu 10 % (v Chorvátsku a Rumunsku dokonca na úroveň 15 %).

Detailný vývoj konečnej bezdetnosti generácie žien od polovice 30. rokov do druhej polovice 70. rokov v krajinách V4 poskytuje obr. 1. Potvrďuje vyššie spomínanú nízku konečnú bezdetnosť na a pod hranicou 10 %, ktorá bola navyše medzigeneračne konštantným javom. V rámci sledovaných krajín pritom platilo, že najmenej zastúpenie mali ženy bez skúsenosti s biologickým materstvom v Česku a naopak vyššia úroveň bola na Slovensku a v generáciách z druhej polovice 50. rokov aj v Poľsku. Práve v poslednej menovanej krajine už u žien narodených začiatkom 60. rokov dochádza k postupnému zvyšovaniu bezdetnosti, pričom z pôvodných približne 10 % sa jej úroveň takmer zdvojnásobila u osôb z polovice 70. rokov. Rovnako v generáciách z prvej polovice 60. rokov sa konečná bezdetnosť začala zvyšovať aj v Maďarsku. V Česku a na Slovensku k tomuto trendu po určitom počiatčom vzostupe (pozri obr. 1) začalo kontinuálne dochádzať až u žien narodených v druhej polovici 60. rokov. Je zrejmé, že vo všetkých krajinách V4 pozorujeme

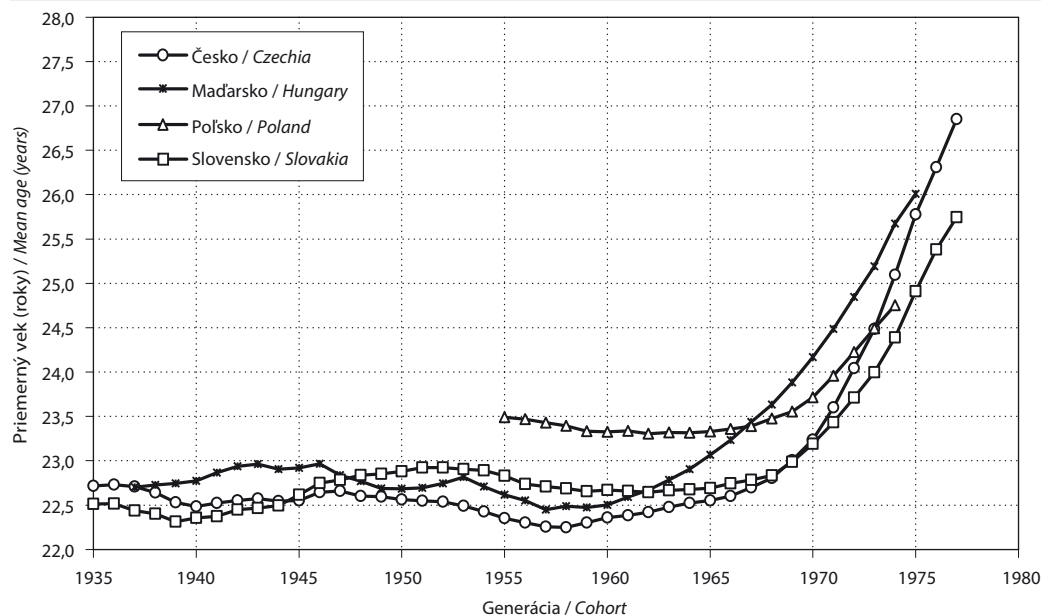
v najstarších transformačných kohortách nárast konečnej bezdetnosti, no tento trend mal rozdielny začiatok i dynamiku. Preto sa diferencie medzi krajinami ešte viac zvýraznili, pričom jednoznačne naďalej najnižšiu konečnú bezdetnosť dosahovalo Česko a naopak najvyššie zastúpenie bezdetných žien narodených v polovici 70. rokov identifikujeme v Poľsku. Okrem toho je z obr. 1 zrejmé, že s výnimkou Česka sa v podstate všetky ostatné krajiny V4 postupne zaradili medzi populácie, ktoré v európskom priestore dosahujú vyššiu úroveň konečnej bezdetnosti (nad 15 %).

ODKLADANIE A REKUPERÁCIA PRVÝCH DETÍ V KONTEXTE MOŽNÉHO VÝVOJA KONEČNEJ BEZDETNOSTI

Ako je zrejmé z obrázku 2, skorý začiatok reprodukčných dráh bol medzigeneračne charakteristickou črtou procesu plodnosti vo všetkých štyroch sledovaných krajinách. Mierne vyššiu úroveň generačného priemerneho veku žien pri narodení prvého dieťaťa dosahovalo len Poľsko (obr. 2), pričom však ale neprekračovalo hranicu 23,5 roka. V ostatných krajinách V4 sa jeho

Obr. 2: Generačný priemerný vek žien pri narodení prvého dieťaťa v krajinách V4

Mean age at first birth in V4 countries

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

hodnota stabilne udržiavala pod úrovňou 23 rokov, pričom medzigeneračne nedochádzalo k nejakým výrazným zmenám (obr. 3). Rozdiely v časovaní prvých pôrodov medzi jednotlivými populáciami tiež boli minimálne a najskôr sa matkami stávali od generácie z polovice 40. rokov ženy Česka (obr. 2). Práve tie spolu s Maďarkami zaznamenali v sledovanej skupine ako prvé kontinuálny rast hodnôt generáčného priemerného veku pri prvom pôrode. Prvé známky tohto trendu pozorujeme v ich prípade už od generácií zo začiatku 60. rokov.

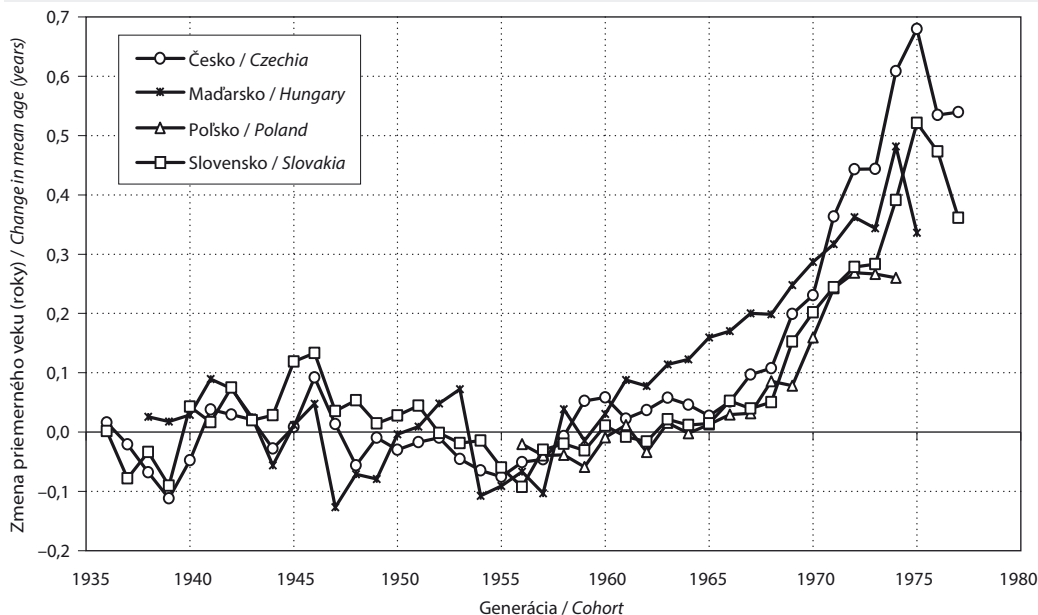
V prípade Slovenska a Poľska k tomu dochádza o niečo neskôr, pričom jednoznačný trend odkladania identifikujeme v kohortách z druhej polovice 60. rokov. Maďarsko svojím skorším začiatkom odkladania rodenia prvých detí, ako aj (v porovnaní s Českom) vyššou dynamikou tohto procesu sa už pomerne skoro stalo populáciou s najvyšším priemerným vekom pri prvom pôrode. Ako však ukazuje obr. 3, v generáciách z druhej polovice 60. môžeme identifikovať pomerne rýchly medzigeneračný rast priemerného veku aj v ostatných krajinách. Obzvlášť dynamicky prebiehal tento proces v Česku, a preto

už v skupinách žien narodených na začiatku 70. rokov sa hodnota generáčného priemerného veku pri narodení prvého dieťaťa vyrovnala Maďarsku a následne ho pravdepodobne aj prekonal. Z obrázku 3 je tiež zrejmé, že medzigeneračná dynamika procesu odkladania rodenia prvých detí sa v podstate vo všetkých krajinách V4 od kohort z polovice 70. rokov znižuje. Určitou výnimkou je Poľsko, kde môžeme vidieť zatiaľ len stabilizáciu, no súčasne získané údaje poukazujú na jednoznačne najnižšiu dynamiku procesu odkladania spomedzi všetkých krajín V4. Aj preto sa Poľsko spolu so Slovenskom tvoria populácie s o niečo skorším začiatkom reprodukčných dráh medzi ženami Vyšehradskej skupiny (obr. 2)

Od nástupu procesu odkladania rodenia prvých detí sa tento proces v podstate vo všetkých krajinách V4 medzigeneračne prehlboval. Medzi jednotlivými populáciami však existovali pomerne významné diferencie v dynamike tohto vývoja. Ako môžeme vidieť na obrázku 4, v prípade Maďarska a najmä Česka, teda krajín so skorším začiatkom odkladania materských štartov, tento proces prebiehal spočiatku pomalšie. Naopak v Poľsku a predovšetkým na Slovensku regis-

Obr. 3: Medzigeneračná zmena priemerného veku žien pri narodení prvého dieťaťa v krajinách V4

Intercohort change in the mean age at first birth in V4 countries

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

trujeme pomerne dynamické odkladanie už v prvých transformačných generáciách. To bolo pravdepodobne spôsobené tým, že išlo o skupiny žien, ktorých reprodukčné správanie výrazne ovplyvnila diskontinuita životných podmienok po rozpade východného bloku, kým v Česku a Maďarsku začiatok zmien prebiehal ešte počas posledných rokov existencie špecifických podmienok socialistického skleníka (Sobotka, 2002).

S odlišným začiatkom procesu odkladania sú následne úzko prepojené aj diferencie v nastupe jeho utlmovania v podobe objemu medzigeneračných príspevkov. Napríklad na Slovensku sa medzi jednotlivými po sebe idúcimi generáciami objem odkladania zvyšoval až do skupiny žien narodených v polovici 70. rokov (10. generácia od referenčnej). Následne však identifikujeme pomerne dynamický pokles týchto medzigeneračných príspevkov, ktorý sa v najmladších analyzovaných kohortách z druhej polovice 80. rokov zmenil na stagnáciu na minimálnych hodnotách.

V Poľsku maximum medzigeneračných prírastkov k hodnote miery odkladania identifikujeme už v skupinách žien narodených v prvej polovici 70. rokov. Celkovo však bol ich objem nižší ako v ostatných krajinách V4. V ďalších generáciách zo 70. rokov je zrejme už mierny pokles, ktorý sa u žien narodených na začiatku 80. rokov dynamicky prehĺbil a v jej druhej polovici klesol na minimálnu úroveň.

Môžeme povedať, že podobnými vývojovými zmenami prešla dynamika medzigeneračných prírastkov k objemu odkladania rodenia prvých detí v podstate aj v Maďarsku a Česku. Odlišovala sa však spomínanými diferenciami v načasovaní (vzhľadom k referenčnej kohorte) a tiež celkovým rozsahom týchto prírastkov. Keďže proces odkladania bol v oboch krajinách naštartovaný už v generáciách zo začiatku 60. rokov a spočiatku sa vyznačoval medzigeneračne nízkou dynamikou, až v 10. generácii od referenčnej (1970) identifikujeme výrazný nárast objemu odkladania. Dá sa povedať, že podobne ako na Slovensku a v Poľsku prispela k tomu výrazná zmena vonkajších podmienok reprodukčného modelu, ktorú so sebou prinieslo obdobie po roku 1989.

Dôležitým znakom v prípade Maďarska a najmä Česka však bolo pomerne dynamické prehlbovanie procesu odkladania. V generáciách z prvej polovice 70. rokov dosahovali medzigeneračné prírastky ďaleko vyššie hodnoty ako v Poľsku a na Slovensku. Týkalo sa

to predovšetkým Česka, ktoré spomedzi sledovaných krajín jednoznačne dosahovalo najvyššiu dynamiku odkladania rodenia prvých detí. Zaujímavosťou pritom však je, že tento proces aj v Česku a Maďarsku vrcholil u žien narodených v polovici 70. rokov a smerom k mladším generáciám dochádzalo k pomerne prudkému znižovaniu medzigeneračných prírastkov. V Česku tento proces vrcholil najskôr – už v generáciách z prvej polovice 80. rokov identifikujeme minimálnu úroveň medzigeneračných prírastkov, kým v Maďarsku sa tento jav rovnako ako v Poľsku a na Slovensku spája až so ženami narodenými v druhej polovici 80. rokov.

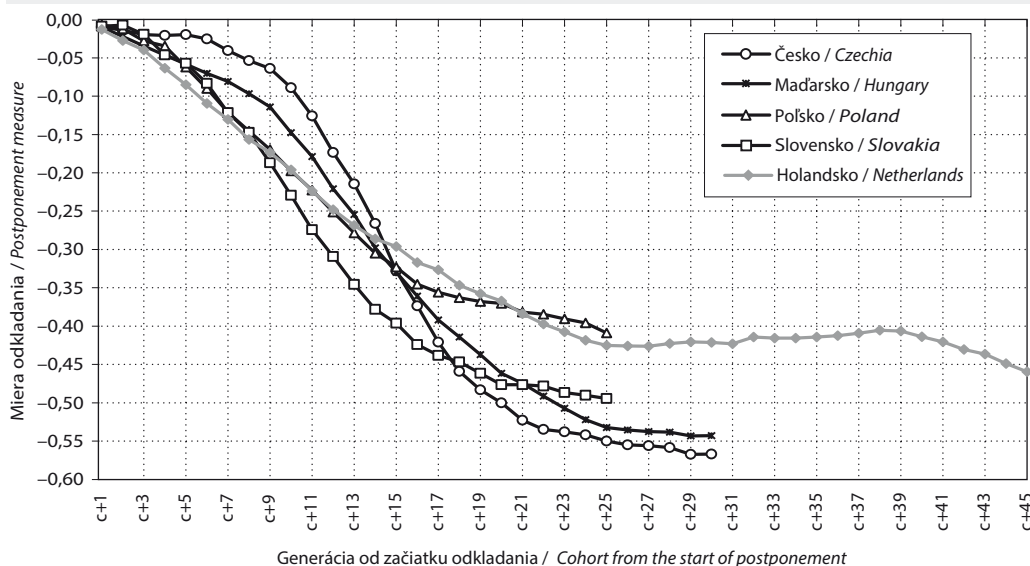
V obr. 4 je možné vidieť aj vývoj mier odkladania plodnosti prvého poradia podľa doby uplynulej od začiatku tohto procesu v Holandsku, ktoré prezentuje v európskom priestore populáciu s najpokročilejšou fázou tejto transformácie. Začiatok kontinuálneho zvyšovania generičného priemerného veku žien pri narodení prvého dieťaťa v tejto krajine identifikujeme už od kohorty 1945, preto v obr. 4 disponujeme výrazne dlhšou časovou radou medzigeneračných mier odkladania. Podobne ako v prípade krajín V4 aj v Holandsku však došlo postupne k spomaleniu odkladania a približne po 25 rokoch od referenčnej kohorty k stabilizácii. Prvé známky tohto trendu už môžeme identifikovať aj v analyzovaných krajinách. Vzhľadom na dynamiku procesu je tiež z obr. 4 zrejme, že Slovensko, Maďarsko a Česko dosahujú v najmladších transformačných generáciách výrazne väčší objem odkladania rodenia prvých detí, ako tomu bolo v Holandsku. Dôležitým poznatkom však tiež je, že táto stabilizácia môže byť len dočasná, na čo poukazuje vývoj v najmladších generáciách v Holandsku (obr. 4).

Okrem rozdielnej dynamiky a celkového rozsahu odkladania prvých detí sa jednotlivé krajiny V4 odlišovali aj v úrovni jej rekuperácie. Keďže sa objem odloženej plodnosti prvého poradia medzigeneračne prehlboval a bol rozdielny, pri vzájomnom porovnaní „úspešnosti“ dobiehania týchto materských štartov sa obmedzíme len na hodnotenie indexu rekuperácie. Detailne je možné celý proces odkladania a rekuperácie prvých detí a tým aj samotných hodnôt miery rekuperácie analyzovať v jednotlivých krajinách V4 prostredníctvom prílohy 1–4 v prílohe tohto článku.

Prvé transformačné generácie sa vyznačovali pomerne malými rozdielmi v realizovanej plodnosti prvého poradia v porovnaní s referenčnou generáciou,

Obr. 4: Medzigeneračný vývoj mier odkladania plodnosti prvého poradia podľa doby uplynulej od začiatku tohto procesu (od referenčnej kohorty) v krajinách V4 a Holandsku

Intercohort development of first-order fertility postponement by time elapsed since the beginning of this process (from the reference cohort) in V4 countries and the Netherlands

Pozn.: Ako referenčná kohorta v Česku a Maďarsku bola identifikovaná skupina žien 1960; v Poľsku a na Slovensku generácia 1965; pre Holandsko je to 1945.
Note: A group of women born in 1960 was identified as a reference cohort in Czechia and Hungary; in Poland and Slovakia the 1965 cohort; for the Netherlands it was 1945.

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

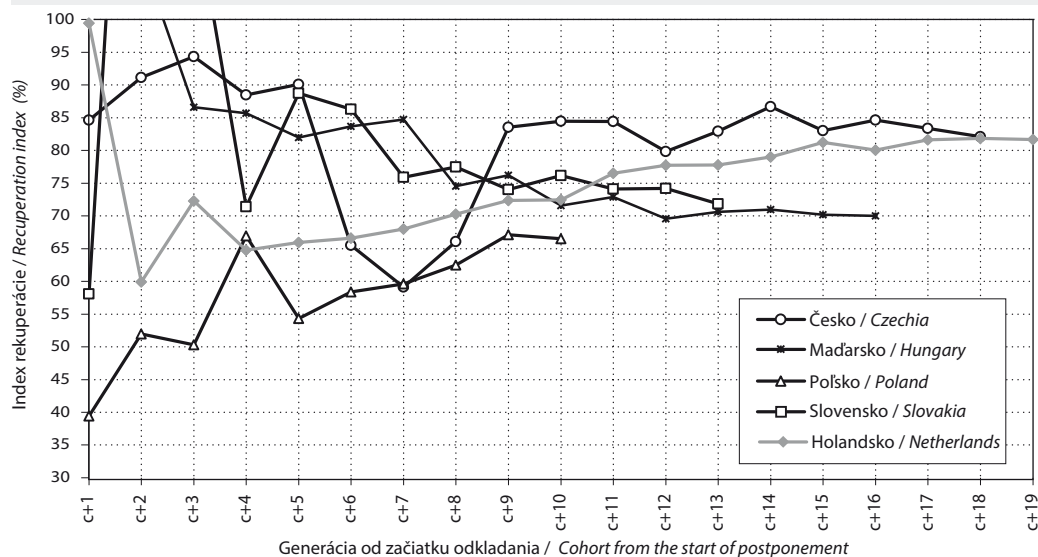
čo sa do značnej miery prejavilo aj do hodnôt a vývoja indexu rekuperácie. Ten bol nielen medzigeneračne nestabilný, ale jeho úroveň sa pohybovala v pomerne širokom intervale. Napríklad v prípade Maďarska a Slovenska v prvých troch transformačných skupinách žien výrazne prekročoval hranicu 100%, pričom však z pohľadu absolútnych hodnôt išlo len rádomo o desiatiny z kohortnej plodnosti prvého dieťaťa.

Značná nestabilita indexu bola pritom pre prvé generácie zasiahnuté procesom odkladania príznačná aj pre Holandsko (obr. 5). Postupne sa s prehlbujúcou transformáciou situácia stabilizovala. Súčasne s tým sa sformovali aj určité diferencie medzi sledovanými krajinami. Jednoznačne najnižšie hodnoty indexu rekuperácie identifikujeme v Poľsku. Jeho hodnota sa síce postupne mierne zvyšovala, ale v najmladších generáciách z konca prvej polovice 70. rokov (za ktoré disponujeme údajmi) signalizovala, že z celkového objemu odložených prvých detí sa vo vyššom veku realizovali len asi dve tretiny. Opačný vývoj môžeme identifikovať v Maďarsku. Postupný medzigeneračný pokles indexu

rekuperácie z viac ako 80 % znamenal, že u žien narodených v prvej polovici 70. rokov sa podarilo dobehnúť len približne 70 % z odloženej plodnosti prvého poradia. Podobný priebeh identifikujeme aj na Slovensku. Jediným rozdielom bola mierne vyššia hodnota indexu rekuperácie (obr. 5). Celkom odlišný vývoj zaznamenalo Česko. Po prvotnom náraste indexu až na a nad hranicu 90 % u žien narodených v prvej polovici 60. rokov došlo k pomerne prudkému poklesu v generáciách z druhej polovice a konca 60. rokov. Dá sa povedať, že v ich prípade celospoločenské, politické, hospodárske a kultúrne zmeny po roku 1989 najvýraznejšie zasiahli ich plány stať sa matkou, keďže index klesol až k hranici 60 %. Súčasne s tým je však potrebné doplniť, že sa stále pohybuje v rozsahu 2–3 desiatín prvého dieťaťa, a preto výsledný pokles konečnej plodnosti prvého poradia v porovnaní s referenčnou generáciou bol minimálny. Následný nárast indexu a jeho stabilizácia na úrovni 80 – 85 % sa však už odohrávala pri výrazne väčšom objeme odkladanej plodnosti prvého poradia. Preto môžeme povedať,

Obr. 5: Index rekuperácie plodnosti prvého poradia podľa doby uplynulej od začiatku procesu odkladania v krajinách V4 a v Holandsku

First-order fertility recuperation index by time elapsed since the start of the postponement process in V4 countries and the Netherlands

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

že Česko jednoznačne predstavuje spomedzi krajín V4 populáciu s najvyššou mierou dobiehania odložených prvých detí. Úroveň indexu rekuperácie dokonca vo viacerých generáciách prekonal Holandsko.

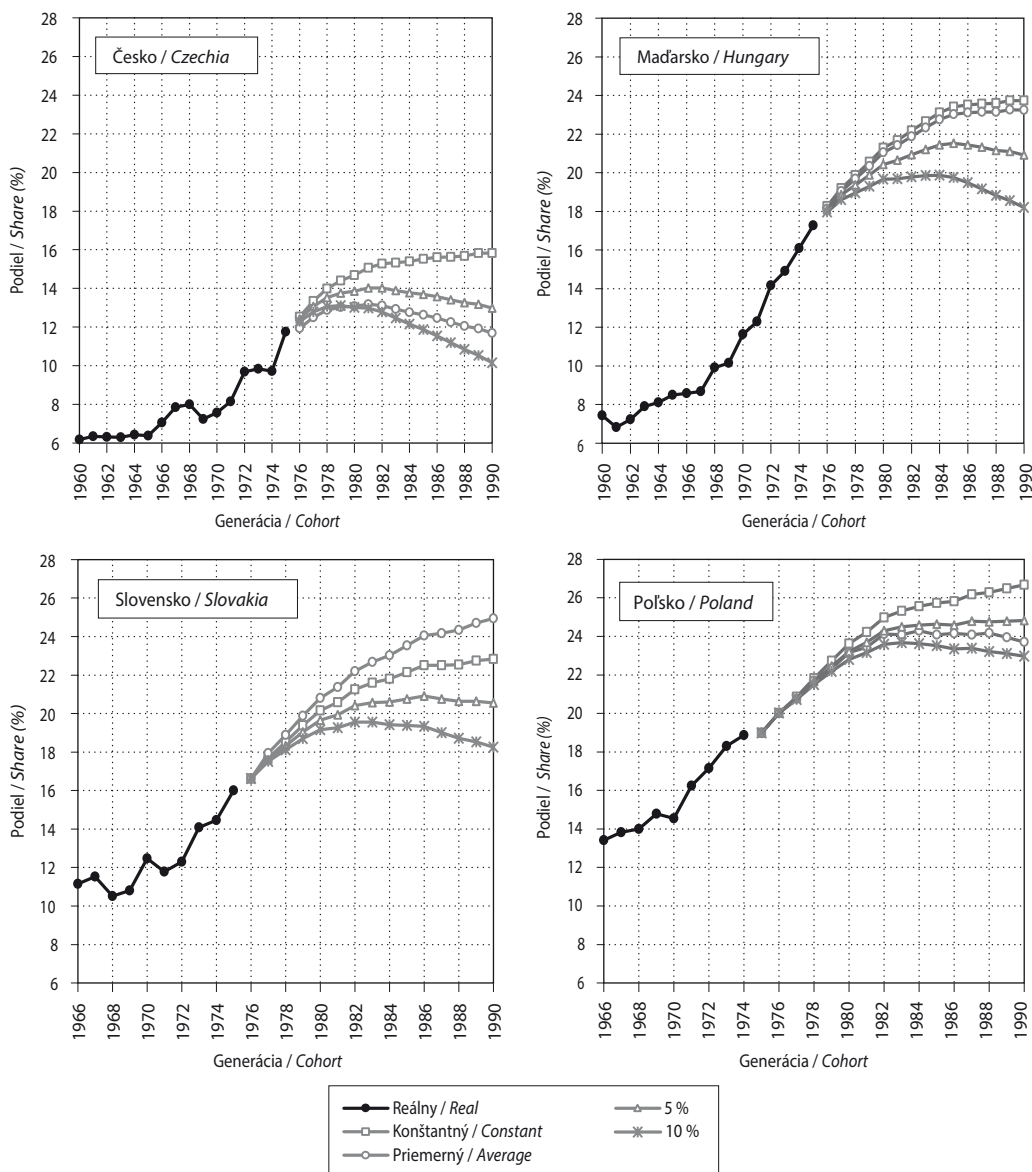
Hodnota konečnej plodnosti prvého poradia a tým aj konečnej bezdetnosti v transformačných generáciách je v podstate výsledkom nastavenia odkladania a následnej rekuperácie. V prípade analyzovaných krajín V4 poznáme celkový objem odložených prvých pôrodov bezpečne až do generácie 1990. Pre odhad konečnej bezdetnosti tak potrebujeme poznať len mieru dobiehania, resp. index rekuperácie. Tie boli predmetom našich simulačných scenárov (pozri Metodika práce a zdroje údajov).

V prípade zachovania poslednej známej úrovne indexu rekuperácie v jednotlivých krajinách V4 by konečná bezdetnosť žien postupne vzrástla vo všetkých populáciách. Jednoznačne najnižšiu úroveň identifikujeme podľa konštantného scenára v Česku, keď zo 100 žien narodených v roku 1990 by nikdy skúsenosť s biologickým materstvom nemalo približne 16 osôb (obr. 6). V ostatných krajinách V4 môžeme pri naplnení tohto scenára očakávať, že bezdetnosť prekročí

hranicu 20 %. Na Slovensku by trvalo bezdetnými zostalo približne 23 % a v Maďarsku 24 % žien z generácie 1990. Ešte o niečo horšia situácia sa ukazuje v Poľsku, kde by vďaka pomerne slabej rekuperácii došlo k nárastu až na hranicu 27 % (pozri obr. 7–9). Ako ukazujú ďalšie tri simulačné scenáre v Poľsku by sa konečná bezdetnosť u najmladších generácií pod úroveň 20 % nedostala ani v prípade nárastu indexu rekuperácie o 10 p. b. (obr. 9). Naopak v Maďarsku a na Slovensku by uvedené oživenie zabezpečilo znížovanie konečnej bezdetnosti u žien narodených v druhej polovici 90. rokov, a to až pod spomínanú úroveň. Pri naplnení ostatných scenárov však môžeme predpokladať jej prekročenie (obr. 7 a 8). Z uvedených výsledkov jednoznačne vyplýva, že najpriaznivejšia situácia spomedzi krajín V4 z pohľadu očakávanej konečnej bezdetnosti sa rysuje v transformačných generáciách žien Česka. S výnimkou spomenutého konštantného scenára, sa aj pri miernom zvýšení indexu rekuperácie dá predpokladať po preklenutí určitej prechodovej rastovej fázy (v závislosti od typu scenára približne do generácie žien zo začiatku 80. rokov, pozri obr. 6) určitý medzigeneračný pokles.

Obr. 6–9: Reálny a odhadovaný vývoj konečnej bezdetnosti žien podľa rôznych scenárov indexu rekuperácie v krajinách V4

Observed and projected development of cohort childlessness according to various scenarios of the recuperation index in V4 countries

Pozn.: Reálny – posledný známy vývoj konečnej bezdetnosti do veku 42 rokov; Konštantný – scenár založený na konštantnej poslednej známej hodnote indexu rekuperácie; Priemerný – scenár založený na hodnote priemerného indexu rekuperácie v posledných 5 kohortách; 5%, 10% – scenáre s rastom indexu rekuperácie do kohorty 1990 o 5, resp. 10 p. b.

Note: Real – the last known development of cohort childlessness up to the age of 42; Constant – a scenario based on a constant last known value of the recuperation index; Average – scenario based on the value of the average recuperation index in the last 5 cohorts; 5%, 10% – scenarios with an increase in the recuperation index to the 1990 cohort by 5, resp. 10 p. p.

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

ZÁVER

Získané výsledky potvrdili nástup a medzigeneračné prehlbovanie procesu odkladania rodenia prvých detí v krajinách V4. Súčasne sa tiež podarilo identifikovať, že k tomuto procesu nezačalo dochádzať naraz vo všetkých populáciách. Skorší kontinuálny nárast hodnôt generačného priemerného veku pri narodení prvého dieťaťa nachádzame u žien Maďarska a Česka, kým na Slovensku a v Poľsku k tomuto dochádza s oneskorením približne piatich generácií. Vzhľadom na externé podmienky reprodukcie, v ktorých k týmto zmenám na začiatku dochádzalo je logickým záver, že dynamickejšie prebiehal pokles generačnej plodnosti prvého poradia v prvých transformačných kohortách v Poľsku a na Slovensku, keďže tieto vzhľadom na identifikované oneskorenie vstupovali do veku, kedy sa ženy najčastejšie stávali prvýkrát matkami až v období búrlivých transformačných zmien. V Česku a v Maďarsku k dynamizácii procesu odkladania došlo až s generáciami, ktoré boli týmito transformáciami najviac ovplyvnené. Vo všetkých krajinách ide o ženy narodené na konci 60. a najmä v prvej polovici 70. rokov.

Ďalším dôležitým zistením je, že vo všetkých analyzovaných krajinách môžeme identifikovať v najmladších generáciách výrazne utlmenie medzigeneračného zväčšovania objemu odkladania rodenia prvých detí a postupnú stagnáciu hodnôt mier odkladania. Aj napriek identifikovanému oneskoreniu dynamiky, bol napokon proces odkladania v Česku a v Maďarsku výraznejší a viedol k vytvoreniu celkovo väčšieho objemu odloženej plodnosti prvého poradia.

Rozhodujúcim pre celkovú úroveň konečnej plodnosti prvého poradia a tým aj konečnej bezdetnosti sa tak stáva úroveň dobiehania týchto odložených materských štartov vo vyššom veku. Aj tu získané výsledky umožnili poukázať na určité diferencie medzi krajinami V4. Po stabilizácii situácie po prvých transformačných generáciách sa vykryštalizoval obraz, keď najvyššie hodnoty indexu rekuperácie dosahuje populácia Česka. Úroveň dobiehania na Slovensku a v Maďarsku mierne zaostáva, no najhoršia situácia sa ukazuje byť v Poľsku.

V kontexte získaného obrazu o úrovni odkladania a dobiehania plodnosti prvého poradia je zrejme, že obraz o nízkej až veľmi nízkej konečnej bezdetnosti žien v postkomunistických krajinách strednej Európy

sa veľmi rýchlo s najväčšou pravdepodobnosťou zmení. Aj keď sa darí väčšinu z odložených materských štartov vo vyššom veku realizovať, identifikované rozdiely v úspešnosti tohto procesu povedú napokon k postupnej diferenciacii krajín V4 z hľadiska konečnej bezdetnosti. Na jednej strane stojí Česko, kde sa dá predpokladať vzhľadom na vyššie hodnoty indexu rekuperácie, nižšia dynamika rastu konečnej bezdetnosti a v najmladších generáciách dokonca aj jej mierny pokles a na druhej Poľsko s opačnými tendenciami. Každopádne s výnimkou Česka a pri naplnení najoptimistickejšieho rastového scenára sa dá očakávať, že rast konečnej bezdetnosti v ostatných troch krajinách V4 povedie k prelomeniu hranice 20%.

Uvedený trend by však mohol byť len dočasný a zasiahol by najmä generácie žien, ktoré ovplyvnila diskontinuita životných podmienok v 90. rokoch v najväčšej miere. Smerom k mladším generáciám a najmä u žien z druhej polovice 80. rokov výsledky jednotlivých scenárov prinášajú určitú stabilizáciu, prípadne len mierny rast (konštantný scenár). V prípade naplnenia predpokladaného v podstate len veľmi mierneho nárastu indexu rekuperácie (5%) môžeme dokonca identifikovať pokles konečnej bezdetnosti. Práve scenár s určitým oživením indexu rekuperácia (bez ohľadu na celkovú výslednú úroveň tohto nárastu, ktorá je pre jednotlivé krajiny každopádne ťažko prognózovateľná) sa nám javí ako najviac pravdepodobný smerom k budúcemu vývoju konečnej plodnosti prvého poradia a s tým spojenej konečnej bezdetnosti. Aj v tomto prípade je však zrejme, že na významnejší medzigeneračný pokles konečnej bezdetnosti v Poľsku a na Slovensku bude u najmladších kohort potrebný dynamickejší nárast indexu rekuperácie.

Niektoré faktory tohto vývoja boli vo veľkej miere diskutované už v úvode tohto článku, ale na záver predsa len ešte upozorníme na niektoré aspekty, ktoré by ich mohli prehĺbiť aj v kontexte získaných výsledkov. Odkladanie rodenia prvých detí vo všetkých štyroch krajinách pokračovalo nielen pod vplyvom negatívnych determinantov spojených so začiatkom 90. rokov, ale aj v obdobiach hospodárskeho rastu a prosperity. Na druhej strane existujúce diferencie v životných podmienkach mladých ľudí, ich postavení na trhu práce, ako aj možnostiach sklbenia zamestnania a starostlivosti o rodinu, či nastavenia rodinných politík môžu

predstavovať dôležité aspekty prehlbujúcich sa diferencií v úspešnosti dobiehania odložených reprodukčných zámerov a očakávanej bezdetnosti. Ak budeme predpokladať, že naďalej sú preferencie celoživotnej absencie biologického materstva len okrajovou záležitosťou, potom je potrebné si uvedomiť, že samotná konečná bezdetnosť je a bude výsledkom sekvenčného rozhodovania jedincov, ktorí sa opakovane rozhodujú a prehodnocujú svoje rozhodnutia pod vplyvom nových skúseností a okolností (Hašková et al. 2019). Keďže v postmodernej spoločnosti sa trh práce stal nestabilným, náročným, vysoko konkurenčným a tým aj menej bezpečným miestom, dochádza často u mladých ľudí k averzii rizika a odkladaniu dlhodobých záväzkov (Mills – Blossfeld, 2005). Potom môže vznikáť situácia, keď sú jednotlivci pod tlakom vonkajších podmienok neustále nútení odkladať svoj začiatok repro-

dukcie (Berrington, 2004) s rizikom prispôbenia sa životu, v ktorom absentuje biologické materstvo a rodičovstvu. Ako dodáva Sobotka (2017), namiesto dôsledného plánovania je konečná bezdetnosť skôr spôsobená kombináciou nepriaznivých okolností, prispôbenia sa nepredvídateľným okolnostiam, ako je neplodnosť, zlý zdravotný stav, či absencia správneho partnera, alebo rozpad vzťahu. Ak k tomu pridáme aj spomínané diferencie v nastavení rodinných politík, možnostiach sklbenia zamestnania a rodiny, ako aj rodovej rovnosti vzhľadom na oblasť platenej a neplatnej práce, môžeme identifikovať základný okruh možných determinantov získaných výsledkov. Ich detailnejšia analýza a samotná relevantnosť je však už ďaleko nad rámec cieľov, ako aj možností tohto príspevku a predstavuje výzvu pre ďalší výskum v tejto oblasti.

Literatúra

- Balbo, N. – Billari, F. C. – Mills, M. 2013. Fertility in Advanced Societies: A Review of Research. *European Journal of Population*, 29(1), s. 1–38. <https://doi.org/10.1007/s10680-012-9277-y>.
- Beck, U. 1992. *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage Publications.
- Berrington, A. 2004. Perceptual postponers? Women's men's nad couple's fertility intentions and subsequent fertility behaviour. *Population Trends*, 117, s. 9–19.
- Beaujouan, E. – Brzozowska, Z. – Zeman, K. 2016. The Limited Effect of Increasing Educational Attainment on Childlessness Trends in Twentieth-Century Europe, Women Born 1916–1965. *Population Studies*, 70(3), s. 275–291. <https://doi.org/10.1080/00324728.2016.1206210>.
- Beaujouan, E. – Sobotka, T. – Brzozowska, Z. – Zeman, K. 2017. Has Childlessness Peaked in Europe? *Population & Societies*, 540, January 2017. <https://doi.org/10.3917/popsoc.540.0001>.
- Billingsley, S. 2010. The Post-Communist Fertility Puzzle. *Population Research Policy Review*, 29(2), s. 193–231. <https://doi.org/10.1007/s11113-009-9136-7>.
- Bykova, A. – Grieveson, R. 2021. Strong economic convergence, but increasing political challenges. In: Bykova, A. (ed). *30th Anniversary of the Visegrád Agreement*. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies, s. 7–8.
- Elzinga, C. H. – Liefbroer, A. C. 2007. De-standardization of family-life trajectories of young adults: a cross national comparison using sequence analysis. *European Journal of Population*, 23, s. 225–250. <https://doi.org/10.1007/s10680-007-9133-7>.
- Fiala, T. – Langhamrová, J. – Pechholdová, M. – Ďurček, P. – Šprocha, B. 2018. Population Development of Czechia and Slovakia after 1989. *Demografie*, 60(3), s. 202–218.
- Fialová, L. 1992. Vývoj sňatečnosti v Československu v letech 1918–1988. *Historická demografie*, 16, s. 116–134.
- Fialová, L. 2006. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. *Demografie*, 48(2), s. 97–108.
- Festy, P. 1980. On the new context of marriage in Western Europe. *Population and Development Review*, 6(2), s. 311–315. <https://doi.org/10.2307/1972733>.
- Frejka, T. 2008. Determinants of family formation and childbearing during societal transformation in Central and Eastern Europe. *Demographic Research*, 19(7), s. 139–170. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.7>.
- Gillman, M. 2021. Macroeconomic Trends Among Visegrád Countries, EU Balkans, and The U.S., 1991–2021. *Central European Business Review*, 10(2), s. 1–20. <https://doi.org/10.18267/j.cebr.282>.

- Grüber, J. 2021. Time for a paradigm shift? In: Bykova, A. (ed). *30th Anniversary of the Visegrád Agreement*. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies, s. 12–17.
- Hašková, H. 2006. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, Sociologické studie 06:04.
- Hašková, H. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: SLON.
- Hašková, H. – Dudová, R. – Pospíšilová, K. 2019. Kde se berou jedináčci? Faktory související s jednodětností v ČR. *Demografie*, 61(2), s. 93–110.
- Chaloupková, J. – Soukupová, E. 2007. Postoje k manželství, nesezdanému soužití a rodičovství mimo manželství. In: D. Hamplová (ed.) *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 29–48.
- Chaloupková, J. – Šalamounová, P. 2004. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kohler, H. P. – Billari, F. C. – Ortega, J. A. 2002. The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), s. 641–680. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2002.00641.x>.
- Kohler, H. P. – Billari, F. – Ortega, J. A. 2006. Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options. In: Harris, F. (ed.). *The Baby Bust: Who will do the Work? Who Will Pay the Taxes?* Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, s. 48–109.
- Kotowska, I. – Józwiak, J. – Matysiak, A. – Baranowska, A. 2008. Poland: Fertility decline as a response to profound societal and labour market changes? *Demographic Research*, 19, 22, s. 795–854. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.22>.
- Kreyenfeld, M. – Konietzka, D. 2017. Childlessness in East and West Germany: Long-Term Trends and Social Disparities. In: Kreyenfeld, M. – Konietzka, D. (eds.) *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Demographic Research Monographs, s. 97–114. https://doi.org/10.1007/978-3-319-44667-7_5.
- Kuhnt, A.K. – Kreyenfeld, M. – Trappe, H. 2017. Fertility Ideals of Women and Men Across the Life Course. In: Kreyenfeld, M. – Konietzka, D. (eds.) *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Demographic Research Monographs, s. 235–251. https://doi.org/10.1007/978-3-319-44667-7_11.
- Lesthaeghe, R. 1995. The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. In: Mason, K. O. – Jenses, A. M. (ed.). *Gender and Family Change in Industrialized Countries*, Oxford: Clarendon Press, s. 17–62.
- Lesthaeghe, R. 2010. The unfolding story of the Second Demographic Transition. *Population Development Review*, 36(2), s. 211–251. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>.
- McDonald, P. 2000. Gender Equity in Theories of Fertility Transition. *Population and Development Review*, 26(3), s. 427–439. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2000.00427.x>
- McDonald, P. 2002. Sustaining fertility through public policy: The range of options. *Population (English Edition)*, 57, s. 417–446. <https://doi.org/10.3917/pope.203.0417>.
- Miettinen, A., – Szalma, I. 2014. Childlessness intentions and ideals in Europe. *Finnish Yearbook of Population Research*, 49, s. 31–55. <https://doi.org/10.23979/fypr.48419>.
- Miettinen, A. – Rotkirch, A. – Szalma, I. – Donno, A. – Tanturri, M. L. 2015. Increasing childlessness in Europe: time trends and country differences, *Families and Societies Working Paper Series* 33.
- Mills, M. – Blossfeld, H. P. 2005. Globalization, uncertainty and the early life course: a theoretical framework. In: Mills, M. – Blossfeld, H. P. – Klijzing, E. – Kurz, K. (ed.). *Globalization, uncertainty and youth in society*. London, New York: Routledge, s. 1–24. <https://doi.org/10.4324/9780203003206>.
- Mills, B. – Rindfuss, P. R. – McDonald, P. – Velde, E., 2011. Why do People Postpone Parenthood? Reasons and Social Policy Incentives. *Human Reproduction Update*, 17(6), s. 848–860. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmr026>.
- Morgan, S. P. 1991. Late nineteenth and early twentieth century childlessness. *The American Journal of Sociology*, 97(3), s. 779–807. <https://doi.org/10.1086/229820>.
- Potančoková, M. – Vaňo, B. – Pilinská, V. – Jurčová, D. 2008. Slovakia: Fertility between tradition and modernity. *Demographic Research*, 19(25), s. 973–1018. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.25>.
- Prioux, F. 2005. Late fertility in Europe: some comparative and historical data. *Revue d'épidémiologie et de santé publique*, 53, s. 2S3–2S11. [https://doi.org/10.1016/S0398-7620\(05\)84763-7](https://doi.org/10.1016/S0398-7620(05)84763-7).

- Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON.
- Rowland, D. T. 2007. Historical trends in childlessness. *Journal of Family Issues* 28(10), s. 1311–1337. <https://doi.org/10.1177/0192513X07303823>.
- Rychtaříková, J. 1995. Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes. *Demografie*, 37(3), s. 157–172.
- Rychtaříková, J. 2000. Demographic transition or demographic shock in recent population development in the Czech Republic? *Acta Universitatis Carolinae Geographica* 1, s. 89–102. https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_4.
- Rychtaříková, J. 2018. Demographic Trends and Patterns in Czechia and Slovakia during the Socialist Era. *Demografie*, 60(3), s. 184–201.
- Shanahan, M. J. 2000. Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspectives. *Annual Review of Sociology*, 26, s. 667–692. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.667>.
- Sobotka, T. 2002. *Ten Years of Rapid Fertility Changes in the European Post-Communist Countries. Evidence and Interpretation.* Population Research Centre University of Groningen, Working Paper Series 02-1, July 2002.
- Sobotka, T. 2005. Childless societies? *Trends and projections of childlessness in Europe and the United States.* Paper presented at the Annual Meeting of the Population Association of America, Philadelphia, March 31 - April 2.
- Sobotka, T. 2006. Bezdětnost v České republice. In: Hamplová, D. – Šalamounová, P. – Šamanová, G. (eds.): *Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy.* Praha: Sociologický ústav SAV.
- Sobotka, T. 2008. The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe, *Demographic Research* 19(8), s. 171–224. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.8>.
- Sobotka, T., 2009. Sub-Replacement Fertility Intentions in Austria. *European Journal of Population*, 25(4), s. 387–412. <https://doi.org/10.1007/s10680-009-9183-0>.
- Sobotka, T. 2011. Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and gradual Recovery. *Historical Social Research*, 36(2), s. 246–296.
- Sobotka, T. 2017. Childlessness in Europe: Reconstructing Long-Term Trends Among Women Born in 1900–1972. In: Kreyenfeld, M. – Konietzka, D. (eds.) *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences.* Demographic Research Monographs, s. 17–53. https://doi.org/10.1007/978-3-319-44667-7_2.
- Sobotka, T. – Štátná, A. – Zeman, K. – Hamplová, D. – Kantorová, V. 2008. Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. *Demographic Research*, 19(14), s. 403–454. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.14>.
- Sobotka, T. – K. Zeman – Kantorová, V. 2003. Demographic shifts in the Czech Republic after 1989: A Second demographic transition view. *European Journal of Population* 19(3), s. 249–277. <https://doi.org/10.1023/A:1024913321935>.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Lesthaeghe, R. – Frejka, T. 2011a. *Postponement and recuperation in cohort fertility: New analytical and projection methods and their application.* Vienna Institute of Demography. 86 s
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Lesthaeghe, R. – Frejka, T. – Neels, K. 2011b. Postponement and Recuperation in Cohort Fertility: Austria, Germany and Switzerland in a European Context. *Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 36(2–3), s. 417–452. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2011-10>.
- Spéder, Z. – Kamarás, F. 2008. Hungary: Secular fertility with distinct period fluctuations. *Demographic Research*, 19(18), s. 599–664. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.18>.
- Šprocha, B. 2021. The Continuing Transformation of Nuptiality and Divorce in Czechia and Slovakia after 1989 in Cohort Perspective. *Demografie*, 63(2), s. 91–104.
- Šprocha, B. – Bačík, V. 2020. Odkladanie rodenia detí a neskorá plodnosť v európskom priestore. *Demografie*, 62(3), s. 123–141.
- Šprocha, B. – Štátná, A. – Šídlo, L. 2017. Bezdetnosť – nový fenomén v životných dráhach žien na Slovensku. *Sociológia*, 49(5), s. 561–587.
- Štátná, A. – Slabá, J. – Kocourková, J. 2019. Druhé dítě – důvody neplánovaného odkladu a časování jeho narození. *Demografie*, 61(2), s. 77–92.
- Tanturri, M. L. – Mills, M. – Rotkirch, A. – Sobotka, T. – Takács, J. – Miettinen, A. – Faludi, C. – Kantsa, V. – Nasiri, D. 2015. State-of-the-art report Childlessness in Europe, *Families and Societies Working Paper Series* 32.

- Toulemon, L. 1996. Very few couples remain voluntarily childless. *Population, (English Selection)* 8, s. 1–27.
- Van de Kaa, D. J. 1997. Options and sequences: Europe's demographic patterns. *Journal of the Australian Population Association*, 14, s. 1–29. <https://doi.org/10.1007/BF03029484>.

BRANISLAV ŠPROCHA

Absolvoval magisterské a doktorandské štúdium (2011) na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze v odbore demografie. V roku 2021 sa habilitoval v odbore Humánna geografia. Od roku 2007 je vedecko-výskumným pracovníkom Inštitútu informatiky a štatistiky vo Výskumnom demografickom centre v Bratislave a od roku 2009 vedeckým pracovníkom Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied. V oblasti demografie sa špecializuje na problematiku sobášnosti, rozvodovosti, populačného vývoja, transformácie reprodukčného správania po roku 1989 a jeho dopadov na spoločnosť. Okrem toho sa venuje tiež analýze vybraných populačných štruktúr, reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva na Slovensku a problematike populačného prognózovania.

SUMMARY

The postponement of childbearing, fertility ageing, and declining birth rates are the main signs of the transition that demographic reproduction has been going through almost all post-communist countries. The populations of Central Europe occupy a specific position among them in that fertility postponement began earlier in these countries and has followed a more dynamic course.

The main aim of the paper was to analyse the postponement of first births and the extent of recuperation from postponement at an older age from a cohort perspective and using a benchmark model. This model is based on comparing the first-order cohort fertility rates of the analysed cohorts to a reference cohort. The selected reference cohort was the one in which a continuous increase was observed in the cohort mean age at first birth. The recuperation index was then constructed using the observed rates of first-order fertility postponement and subsequent recuperation at an older age. Another aim of the paper was to present the trend in childlessness in the selected V4 countries in the historical context of this region of Europe

In the last part of the paper, we tried to estimate the possible trend in childlessness among the youngest cohorts who reached reproductive age in the post-communist transformation period (i.e. women born between 1975 and 1990) using the known level of the postponement measure and simulated developmental scenarios of the recuperation index.

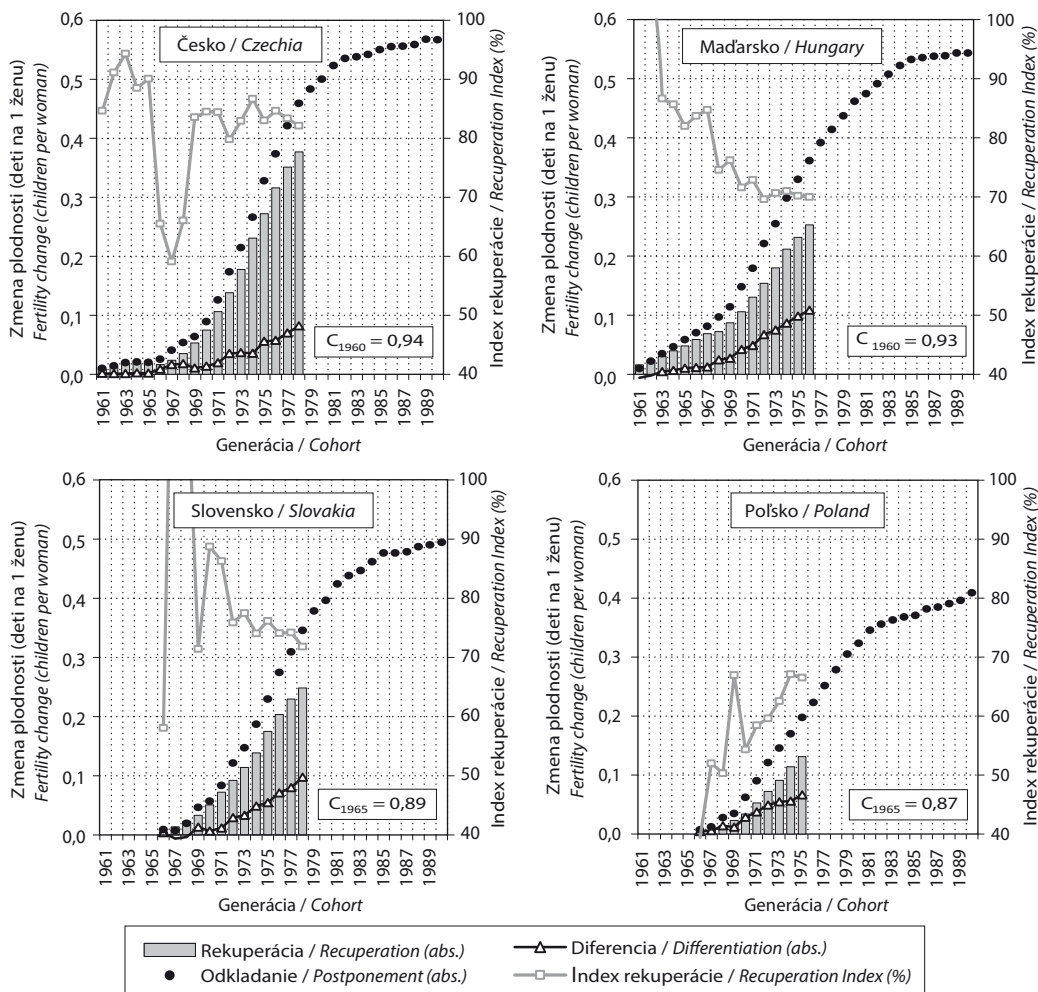
The results confirmed the onset and intercohort deepening of first-birth postponement in V4 countries. At the same time, it was also possible to identify that this process did not occur at the same time in all four populations. We find an earlier start among women in Hungary and the Czech Republic.

The most dynamic fertility postponement took place in the cohorts born in the late 1960s and the first half of the 1970s. However, we are seeing a slowdown in postponement among younger cohorts in all four countries. Among cohorts born in the second half of the 1980s, it is already possible to observe considerable intercohort stability in this process. First birth postponement was generally more pronounced in the Czech Republic and Hungary and led to higher postponement rates among the cohorts born in the 1980s. The lowest level of first birth postponement was identified in Poland.

In terms of recuperation, the Czech Republic is clearly the most successful. Slovakia and Hungary follow somewhat behind, while the lowest recuperation index values are in Poland. As a result of these differences, virtually all the simulated scenarios indicate that the lowest future childlessness rates should be observed in the Czech Republic. Only in the case of a constant scenario would its level of childlessness exceed 20%. In the other V4 countries, childlessness rates can be expected to exceed this level, with Poland having the highest proportion of women who will not become biological mothers.

Príloha 1–4: Grafické zhrnutie procesu odkladania a rekuperácie plodnosti prvého poradia v krajinách V4^{*)}

Graphical summary of the first-birth postponement and recuperation process in the V4 countries

Pozn.: $C_{1960} = 0,94$ a pod. prezentuje hodnotu konečnej plodnosti prvého poradia referenčnej kohorty.

^{*)} Význam jednotlivých ukazovateľov vysvetlíme na príklade Česka a konkrétne generácie žien z roku 1978. Ako je zrejme z Prílohy 1, celkový rozdiel kumulatívnej plodnosti prvého poradia medzi touto generáciou a referenčnou generáciou z roku 1960 dosiahol približne 0,46 prvého dieťaťa (označené ako Odkladanie). Znamená to, že kohortná plodnosť prvého poradia v generácii 1978 klesla z pôvodných 0,94 prvého dieťaťa o spomenutých 0,46 dieťaťa do veku maximálneho odkladania (vek „m“; pozri kapitola Metodika a zdroje údajov). Vo vyššom veku však z tejto odloženej plodnosti prvého poradia bolo dobehnutých približne 0,38 prvého dieťaťa (označené ako Rekuperácia). Pomer medzi týmito dvomi zložkami (Rekuperácia / Odkladanie) predstavuje index rekuperácie, ktorý dosiahol 82%. Znamená to, že vo vyššom veku bolo realizovaných približne 8 z 10 „odložených“ prvých detí (vo vzťahu k referenčnej kohorte). Celková diferenciácia konečnej plodnosti prvého poradia (Diferencia) potom predstavuje rozdiel medzi konečnou plodnosťou referenčnej kohorty a analyzovanej generácie žien 1978.

Note: $C_{1960} = 0,94$ etc. represents a first-order cohort fertility rate of the benchmark cohort.

^{*)} We will explain the importance of individual indicators on the example of Czechia and the specific cohort of women from 1978. As can be seen from Annex 1, the total first-order cumulative cohort fertility difference between this cohort and the benchmark cohort of 1960 was approximately 0.46 (referred to as Postponement). This means that the first-order cohort fertility decreased from 0.94 to 0.46 first child to the age of maximum postponement (age "m"; see the Methodology and Data Sources chapter). At an older age, however, approximately 0.38 of the first child (designated as Recuperation) was overtaken by this first-order delayed fertility. The ratio between these two components (Recuperation / Postponement) represents the recuperation index, which reached 82%. This means that approximately 8 out of 10 "postponed" first children (in relation to the benchmark cohort) were realized at an older age. The total first-order fertility difference (Differentiation) then represents the difference between the cohort fertility of the benchmark cohort and the 1978 cohort.

Zdroj: Human Fertility Database; výpočty autora.

Source: Human Fertility Database; author's calculations.